

Summary

Chapliuk O. Theoretical analysis-legal principles of harmonization as a means of ensuring compliance with the law at the national and international levels.

The modern development of public relations, the functioning of the state, international cooperation not only significantly intensify their interaction with each other, but also facilitate the integration of countries in all areas of their development. Therefore there is an urgent need to clarify the characteristics of the process of harmonization with national and international law in the context of theoretical analysis-legal principles of harmonization as one of the main ways that ensure compliance with the rules of national law with international law. Based on this study determined the characteristics of the model act and its role in the process of harmonization.

Key words: harmonization, rules of national law, international law, society and integration.

Отримано 5.10.2014

УДК 343.3.7

П. Т. ЕДЕР

Павло Тадейович Едер, аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ВИЩОГО КРАЙОВОГО СУДУ У ЛЬВОВІ У СКЛАДІ АВСТРІЇ ТА АВСТРО-УГОРЩИНИ (1855–1918 РР.)

Реформування судової системи сучасної України викликає об'єктивне наукове вивчення та використання історичного як національного, так і міжнародного правового досвіду. Значний інтерес у цьому аспекті викликає аналіз і переосмислення історії організації і діяльності судових органів у Галичині в складі Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918 рр.). Це дасть змогу узагальнити і використати в доцільних межах майбутній правовий досвід для з'ясування витоків демократичних традицій національної судової системи і судочинства.

Унаслідок першого поділу Речі Посполитої у 1772 р., здійсненого Австрією, Пруссією і Росією, згідно міждержавних домовленостей до складу монархії Габсбургів відійшла частина етнічно польських й українських земель, що утворили окремий коронний край – Королівство Галичини і Лодомерії*. Загальна площа приєднаних земель складала 83 тис. кв. км. з населенням понад 2 млн. 340 тис. осіб¹. Згодом, у березні 1773 р. до королівства приєднано район Спішу, а 1796 р. – північні частини Люблінського, Краківського, Сандомирського та частково Мазовецького воєводств (Західна Галичина). Збільшення чисельності поляків у новоутвореному Королівстві спричинило довголітнє міжнародне українсько-польське суперництво у Галичині.

В урядовій австрійській термінології зайняття Галичини отримало назву «ревіндикації», або «прийняття»². 11 вересня 1772 р. імператриця Марія Терезія (1740–1780) підписала патент, за яким землі колишнього Галицького князівства проголошувалися невід'ємною частиною Австрії – як «поверненої землі з відновленими правами». У ньому зазначалося: «Ми, Марія Терезія, королева Угорщини, Чехії, Далмації, Хорватії, Славонії, Галичини і Лодомерії... розглянувши нинішній стан Польщі, разом з двором російської цариці і прусського короля, прийшли до думки, що деякі провінції цього королівства, на які кожному з нас окремо належать здавна права, слід відокремити та відібрати край цей як частину належної віддавна нам території...»³. В «Інструкції у справі перейняття влади» (1772 р.) вказувалося стосовно розповсюдження дії цісарського патенту таке: «§ 6. Патент повинен бути розвішаний на усіх міських брамах... §11. У всіх місцевостях зняти герби Польської держави і вивісити цісарсько-королівські... §25. Староства і вийтвства, належні колишній державі забрати... §26. При виконанні інструкції потрібно враховувати локальні особливості...»⁴.

Історичні права Габсбургів на українські землі Галичини на вимогу канцлера Вензеля-Антоні Кауніца були обґрунтовані того ж 1772 р. угорським істориком Йозефом Бенчуром у «Виводі прав королівства Угорщини до Малої або Червоної Русі і Поділля та Чехії до князівств Освенцім і Затор». До «Виводу прав королівства» додавалися також документи, які повинні були довести права Угорщини стосовно Галичини (бралася до уваги нетривала приналежність Галичини до угорської корони у Середньовіччі), а Чехії щодо князівств Освенцім і Затор⁵. Після того, як у вересні 1772 р. на галицьких теренах з'явилися австрійські війська і проголошено про приєднання Галичини до складу Австрійської імперії, у Львові обклали резиденцію австрійського генерал-губернатора та центр адміністративної влади нової провінції. Першим губернатором став граф Йоганн Баптист Антон фон Перген (жовтень 1772 – січень 1774 рр.)⁶. 4 жовтня 1772 р. мешканці Львова склали урочисту присягу новій владі. Лише члени львівського магістрату намагалися уникнути присяги, однак у січня 1773 р. їм довелося це зробити⁷.

Першочергове завдання австрійського уряду полягало у тому, щоб організувати управління приєднаними територіями на зразок коронних земель монархії Габсбургів, запровадити там дію загальноавстрійських

© П. Т. Едер, 2014

* Повна назва – Королівство Галичини і Лодомерії із князівством Освенцимським та Заторським (Königreich Galizien und Lodomerien mit dem Großherzogtum Krakau und den Herzogtümern Auschwitz und Zator). Термін утворений на основі латинізованої назви Галицько-Волинської держави.

норм права. У 1774 р. була створена Галицька придворна канцелярія, яка однак певний час не мала чітко визначених повноважень, займаючись втіленням у життя австрійської загальнодержавної політики на приєднаних землях. Уже 1776 р. Галицьку придворну канцелярію ліквідували, а відання справами Галичини перейшло до Об'єднаної придворної чесько-австрійської канцелярії. Окрема канцелярія для Королівства Галичини і Лодомерії була відновлена 1797 р. під керівництвом Й. Майлата⁸, проте у 1802 р. галицькі справи знову увійшли до компетенції Об'єднаної придворної канцелярії, яка відала ними протягом півстоліття.

Протягом 1786–1849 рр. до складу Королівства Галичини і Лодомерії як 19-й округ входила Буковина, пізніше перетворена на окремий коронний край. Резиденцією окружної влади краю стали Чернівці, а першим старостою Йозеф фон Бек (1786–1792). На думку дослідника буковинської історії Раймунда Фрідріха Кайндля, основною причиною об'єднання Буковини з Галичиною було прагнення до чіткішого та простішого адміністрування⁹ (рішення про об'єднання з'явилося після інспекційної поїздки цесаря краєм).

Одразу після інкорпорації Галичини до Австрії, перед Віднем постало питання про запровадження на приєднаних територіях адміністративного устрою, подібного до того, який існував на інших коронних землях монархії. Не залишилося поза увагою і судочинство. Вже згаданий патент про перейняття влади від 11 вересня 1772 р. декларував, що існуючі суди й надалі функціонуватимуть, а судді після складання присяги новій владі і її затвердженню, надалі виконуватимуть свої обов'язки. Щоправда, оголошувати судові рішення мали іменем імператриці Марії Терезії, а виносити смертні вироки без погодження з Віднем заборонили¹⁰.

На підставі інструкції, даної канцлером Кауніцем, губернатор Галичини і Лодомерії А. Перген 20 жовтня 1772 р. видав розпорядження, де містилися засадничі принципи судочинства: а) суди різних рівнів, що засновані у краї раніше (до 1772 р.) тимчасово виконують свої функції у звичному обсязі, аж до видання нового розпорядження; б) вироки мають оголошуватися від імені найяснішої Цесарівни; в) кожен має право у разі потреби звертатися з апеляцією до губернатора; г) не можна звертатися до судів у справах, які вони не вирішують. д) судові рішення, де передбачені смертні вироки, мають направлятися до губернатора, причому з достатніми доказами, що та чи інша особа заслуговує саме такого покарання; е) не можна шукати правди у судах поза межами того регіону, у якому проживає позивач¹¹.

Стосовно ж правових засад судівництва, то суддям рекомендовано вести справи «згідно давнього звичаю і порядку»¹². Протягом чотирьох тижнів судді також мали у письмовій формі описати суть своїх посадових обов'язків, сферу компетенції, джерело прибутків, недоліки у судівництві і шляхи їх подолання. 2 грудня 1772 р. видано черговий патент, який передбачав застосування польського права у судах до завершення кодифікації австрійського права. Характерно, що дозволялося використовувати навіть право окремих регіонів, якщо таке було. А. Перген оголосив, що з 15 грудня 1772 р. відновлюють своє функціонування земські суди і гродські суди, а судівництво в містах й надалі залишається у компетенції магістратів¹³.

Напередодні приєднання Галичини до складу монархії Габсбургів на її території діяли шляхетські, духовні і міщанські суди. Як суди шляхетські I-ї інстанції функціонували суди земські (*judicia terrestria*) і гродські (*judicia castrensia*). Земські суди – усього 16 – склалися із судді, підсудка і писаря. Місцем їхнього осідку були центри повітів. Вони відбували 3–4 річні каденції і займалися правничо-приватними справами шляхти. Гродські суди чи інакше –старостинські, якими керували міські старости, займалися важкими кримінальними справами (згвалтування, розбій, підпал тощо). Старости, зазвичай, послуговувалися допомогою заступника-правника (*Vice-Capitaneus*), який фігурував як суддя (*judex castrensis*) та підсудка (*subjudex*) з писарем. Гродські суди діяли у Львові, Жидачеві, Освенцимі, Перемишлі, Сяноку, Белзі, Буську, Санчі, Бичу, Галичі і Теребовлі¹⁴. Загалом, земські і гродські суди діяли до 1784 р., коли були замінені новими – австрійськими судами.

Як духовні діяли єпископські суди у Львові, Перемишлі і Кракові. Їхня сфера діяльності була досить широкою – від кримінальних справ духовних осіб – до зневаги релігії, словесного покривдження (образи) церковних осіб і т.п. Духовні суди зберігали свою окремішність, а державне право забороняло світським судам втручатися у духовне судочинство¹⁵. Як міщанські суди функціонували магістрати у більших містах і містечках на німецькому (магдебурзькому) праві. У них засідали: Ради (*judicium consulare*) на чолі з бурмістром (*Proconsul*) і з радними (*Consules*), що розглядали цивільні справи (наприклад, опікунські); війтівські суди (Лави; *judicium advocatiale seu scabinale*), у яких під керівництвом вїйта (*advocatus*), 12-ти лавників (*scabini*), розглядали кримінальні справи, спадкові та земельні суперечки.

У королівських містах, таких як Львів, вїйтівський суд поділявся на Суд вищий (*jud. advocatiale majus*) і нижчий (*j. a. minus*) для дрібних справ. Існували також бургграфські суди (*judicium burgrabiale*), котрі вирішували справи шляхом погодження суперечки через сплату меншу за 200 зл. В магістратах малих містечок, яких на той час у Галичині було досить багато, дрібні суперечки вирішували самі бургомістри, а частину навіть цехові майстри¹⁶.

Судом II-ї інстанції (апеляційним) для шляхти був Коронний трибунал у Любліні, що складався з 9-ти духовних депутатів і 21-го депутата світського, обраних на шляхетських сеймиках. Судові засідання цей трибунал також проводив у Львові, тому його досить часто називають Львівським трибуналом. Водночас вищою судовою інстанцією для єпископських судів був архієпископ львівський, а для судів магістратських – Асесорський коронний суд у Варшаві. Вирок нижчого вїйтівського суду можна було оскаржувати до Ради¹⁷.

На початку грудня 1772 р. А. Перген задекларував можливість звертатися невдоволених рішеннями місцевих судів із відповідними апеляціями до імператора, проте потреба у вищій судовій інстанції, яка б на місці розглядала скарги на роботу і винесені вироки з боку нижчих судів, була більш, ніж очевидною. З лік-

відацією польської влади у Галичині судова інституція другої і остаточної інстанції зникла і цей вакуум потрібно було заповнювати¹⁸.

Відтак, 4 січня 1773 р. імператриця Марія Терезія своїм указом заснувала у Львові під безпосереднім керівництвом галицького губернатора апеляційну інстанцію для всіх нижчих судів, названу Вищим губернаторським судом¹⁹ (вважався судом I-ї та II-ї інстанцій). Суд розпочав свою роботу у львівській Ратуші у понеділок 8 березня 1773 р. і функціонував за чітко встановленим денним розпорядком – з 8.00 до 13.00, окрім великих релігійних свят (Різдва, Великодня, Заслання Святого Духа) та 6-ти тижневої перерви-*interstitii* під час жнив (від понеділка перед днем Святої Анни)²⁰.

Радниками Вищого губернаторського суду стали урядовці, особисто призначені А. Пергеном. Писар, який склав присягу, вносив подані апеляції до протоколу і вносив до реєстру, за що брав від обох сторін справи по 1 золотому «вписного» (згідно розпорядження від 1 грудня 1772 р., що стосувалося галицького судочинства назагал). При тому писар стежив аби справа справді підлягла компетенції суду. А сфера правочинності Вищого губернаторського суду виглядала вкрай хаотичною, а сам суд нагадував конгломерат різних судових інстанцій. Зокрема, як суд I-ї інстанції, Вищий губернаторський суд був покликаний займатися: а) відстеженням і засудженням за випадки святотатства і богохульства; б) розв'язанням правно-приватних суперечок духовних осіб стосовно десятини, духовних привілеїв (нешляхетських), церковних крадіжок; в) трактуванням заповітів; г) розглядом справ «Вельможих осіб» і представників їхньої родини.

Як суд II-ї і останньої інстанції Вищий губернаторський суд розглядав справи: а) якими досі займався Коронний трибунал у Любліні (найвища апеляційна інстанція у Речі Посполитій); б) у випадках апеляції на вироки і рішення польських судів, ліквідованих рескриптом від 20 жовтня 1772 р.

Як касаційний суд Вищий губернаторський суд був створений: а) для перегляду несправедливих судових вироків і рішень; б) для повернення при потребі задля повторного розгляду справ у земські, гродські і міські суди; в) для перевірки і повідомлення Його Величності (імператора) про існування чи відсутність достатніх підстав для реалізації смертних вироків або відрубання рук²¹.

У справах образи Його Величності, проявів атеїзму, відступництва від віри, кордонів між королівськими і шляхетськими землями чи у справах, що колись належали до компетенції фінансових судів, австрійська влада визнала потребу окремого суду²².

15 квітня 1773 р. губернатор видав розпорядження про те, що до Вищого губернаторського суду може звертатися будь-хто, незалежно від соціального стану (у т.ч. селяни) у будні дні, крім неділей і свят – з 8.00 до 13.00 і від 16.00 до 19.00. Відповідь у прийнятті справи позивачу надавалася «з відома і схвалення» губернатора наступного дня після внесення звернення (між 12.00 і 13.00 год.). Категорично заборонялося приносити «презенти» (у даному випадку – хабарі) канцеляристам або ж працівникам суду²³.

Трохи більше, ніж за рік свого існування, Вищий губернаторський суд було ліквідовано і натомість 4 липня 1774 р. створено новий вищий суд – Королівський трибунал (*tribunale regium*). Пізніше він отримав назву Імператорсько-королівського трибуналу (*tribunale caesareo-regium*), що складався з президента, віцепрезидента і радників. Нововведенням стало запровадження німецької мови у кореспонденції. Королівський трибунал працював щодня за винятком неділі і свят з 8.00 до 12.00 до обіду і з 16.00 до 19.00 по обіді (подібно як і Вищий губернаторський суд). Одночасно із заснуванням Королівського трибуналу при губернаторстві було створено окремих суд із фінансових справ краю.

Значною мірою правочинність Вищого губернаторського суду була перенесена на Королівський трибунал, який у підсумку так і не став повноцінним вищим судом останньої інстанції. Імператорсько-Королівський трибунал постав у межах адміністративного округу і дуже часто був змушений займатися поточними справами – до його повноважень належали розгляд цивільних і кримінальних справ шляхти, урядників, тих, кому загрожувала вища міра покарання – смертна кара. Уже з 1774 р. питання «життя і смерті» стали прерогативою Вищого суду у Відні (для порівняння у 1775 р. таких справ у монархії Габсбургів було 545, а 1784 р. – 1 153)²⁴.

Винятково, і тільки до заснування Апеляційної ради, Королівський трибунал займався справами закордонної шляхти, суперечками урядників, міщан і купців, затверджував або відхиляв вироки міських і торговельних судів²⁵. Королівський трибунал таким чином став судом першої й останньої інстанції для шляхти. Нова влада, на скільки це було можна, шанувала польське шляхетство і його привілеї (наприклад, дозволила у свій час існування Галицького станового сейму). Проте, той, хто вчасно не вписався до шляхетської метрики у Львові, був позбавлений права судитися Королівським трибуналом²⁶.

Діяльність нового вищого суду у Львові регламентувалася судовим порядком імперії від 15 червня (*Gerichts-Ordnung*) і норм ведення судочинства від 20 червня 1774 р. Цей документ поділявся на сім розділів, у яких викладено основні норми, що стосувалися: 1) діяльності адвокатів, прокурорів і їхніх обов'язків; 2) ведення процесу і внесення подань; 3) слухання свідків (починаючи з 10 серпня 1781 р. дозволено слухати свідчення жидів і жінок); 4) акцесорій (про побічні суперечки); 5) термінів судового розгляду; 6) судових коштів і виконання вироків; 7) перегляду судових рішень й подання апеляцій.

Вищезгаданий документ був чинним протягом семи років – до ухвалення Закону про суди від 1 травня 1781 р. (№ 13), доповненого поправками з 19 грудня 1796 р. (№ 329)²⁷.

8 липня 1775 р. для розгляду апеляцій при Королівському трибуналі створено Апеляційну раду (*consilium appellatorium*), як апеляційну інстанцію для міських справ і I-ю інстанцію для не-шляхти. Апеляційна рада працювала у складі президента, віцепрезидента і 12-ти суддів. Вироки виносилися п'ятьма суддями, а смертні – у складі голови та шести суддів. У такому складі розглядалися касаційні скарги на вироки нижчих інстанцій²⁸.

Залишалося і право апелювати до самого імператора (зазвичай, все-таки до губернатора), але це потрібно було зробити не пізніше, ніж за 14 днів після винесення письмового вердикту у справі. Після перевірки судового рішення і визнання його правильності існувала можливість за 50 зол. рин. передати справу на розгляд губернаторові, а далі Вищому суду у Відні, якому власне Апеляційна рада підпорядковувалася. Найвищою інстанцією судового нагляду з 1780 р. став Галицький сенат у складі Верховної судової палати, що засідала у Відні. Ревізія вироку (рішення) не допускалася, а навіть заборонялася у таких випадках: а) кримінальних справах, коли не визнано помилковості (касація могла розглядатися у межах трьох днів); б) вироках інцидентальних; в) випадках, коли справа вартувала менше 700 зол. рин.; г) разі словесної образи тощо²⁹.

Закордонна польська шляхта (*nobiles exterrarum*), яка не набула громадянства Королівства Галичини і Лодомерії (*regnum Galliciae et Lodomeriae*) у всіх цивільних і кримінальних справах підлягала юрисдикції Апеляційній раді, а нелігитимізована крайова шляхта – магістратів. Згідно розпорядження від 4 липня 1782 р. володіння шляхетськими маєтками без надання шляхетського клейноду виглядало проблематично³⁰.

Королівський трибунал складався з президента, віце-президента, 14-ти радників (суддів), 5 нижчих судових урядників (секретарів і протоколістів), 4 старших і 23 молодших маніпуляційних урядників (канцеляристів і акцесістів), 2-х перекладачів, 4 возних (*ministerialis*) і ката (*Thürhütter*) Антонія Лежинського (остання посада затверджена 1776 р.). Першим президентом Королівського трибуналу став таємний радник, губернатор Генріх фон Ауершперг (червень 1774 – червень 1780 рр.)³¹. Та оскільки через свою зайнятість він мав мало вільного часу, то судовими справами здебільшого займався його заступник барон Ян Сплени, котрому платили 4 тис. зол. рин. на рік та ще й додавали 800 зол. рин. на оренду помешкання. Судді Королівського трибуналу отримували по 2 тис. зол. рин. кожен, а інші службовці значно менше. Загалом, річний бюджет Королівського трибуналу у Львові складав 52 980 зол. рин.³²

Невдовзі керувати судовими органами у Галичині імператриця Марія Терезія поставила барона Антуана Брунсвіка, який певний час опирався такому «засланню». Цесарівна ж сподівалася, що Брунсвік принаймні за три роки наведе порядок у недавньому краї і виконає не меншу роль для реформи судочинства, ніж це зробив Бургіньон (до речі, Брунсвіка утримував від поїздки до Львова той факт, що імператриця матеріально не віддячила Бургіньону, як би він цього хотів)³³. Так чи інакше, але А. Брунсвік прибув до Львова, де 17 вересня 1775 р. обійняв посаду віце-президента Королівського трибуналу³⁴, що, де факто, означало керівництво всією судовою системою краю. Брунсвік усе ж на декілька років затримався у Львові, а з 1780 р. віце-президентом Імператорсько-Королівського суду фігурує граф Крістіан Август³⁵.

Керівником Апеляційної ради з 1775 р. був Ян Вацлав граф Шпорк (1724–1804)³⁶, таємний радник, імператорський підкоморій. Він мав досить багатий досвід, адже у 21-річному віці вже працював апеляційним радником, а з 1759 р. віце-президентом Вищого суду у Празі. Заступником Я. Шпорка значився Августин Фелікс. На чолі Апеляційної ради у Львові Я. Шпорк перебував до 1789 р., після чого був переведений на посаду президента празького Апеляційного суду³⁷.

В умовах, коли німці, чехи, італійці чи інші представники народів, що заселяли багатонаціональну державу Габсбургів, не прагнули їхати у невідомий край, стала зростати частка поляків у судочинстві. Наприкінці 1780-х років у складі Королівського трибуналу поляки складали близько половини усіх працівників, щоправда нижчих урядників. У переліку працівників суду знаходимо імена слідчих Марціна Ліпського, Йозефа Яблунівського, Пйотра Круковського, барона Якуба Гадзієвича, Міхала Боровського, Анджея Долинянського, барона Домініка Блажовського; радників Мацея Скорупки, Йозефа Яворського, Ігнація Скварчинського та ін. Заступником президента Королівського трибуналу у Львові у ті роки був Казімеж граф Дейм³⁸.

Правовими засадами розгляду апеляцій на кримінальні справи у діяльності Апеляційної ради були австрійський карний кодекс 1768 р. У середньому рада в рік розглядала 3 тис. справ. Рішення у справах виносилися здебільшого п'ятьма судьями, а смертні вироки президентом і шістьма радниками. У цивільних вироках, особливо у складних випадках, дозволялася ревізія *ad supremum Iustitiae Tribunal*. Починаючи з 1777 р. діяльність Апеляційної ради у Львові регламентувалася т. зв. *Pragmatica interponendae et introducende appellationum*, згідно якого апеляції мали подаватися до того суду, який видав вирок у I-ї інстанції. Рік по тому було обмежено внесення апеляцій до губернатора і вкрай важко стало апелювати у тій чи іншій справі до імператора. Подібні обмеження викликали обурення з боку місцевої шляхти, що змусило Відень 13 листопада 1779 р. видати роз'яснення. У ньому, зокрема, наголошувалося, що права шляхти та інших станів не порушуються, а розпорядження спрямоване проти «зухвалих, безпідставних прохачів»³⁹.

У рамках йосифінських реформ у 1783 р. колишні польські судові установи в Галичині були ліквідовані. Реформування нижчого судочинства у краї відбувалося не надто болісно, адже в польській і австрійській судовій системі все ж таки було багато подібного. А от вищі суди – апеляційні і касаційні вимагали ґрунтовної перебудови⁴⁰. Реформи Йосифа II ліквідували нововведення Марії Терезії і започаткували «йосифінську судову організацію», котра із невеликими змінами проіснувала до революції 1848–1849 рр. Незначний і нетривалий відступ від нововведень цього імператора спостерігався лише за його наступника – Леопольда⁴¹.

У 1784 р. постав новий крайовий (земський) суд у Львові (*Landrecht*), на практиці за яким закріпилася назва шляхетського суду (*Forum Nobilium*). Його повноваження поширювалися на Галичину і Буковину. У 1787 р. у Станіславові та Тарнові, 1796 р. – у Кракові і Любліні, а 1804 р. – Чернівцях постали власні шляхетські суди, що розглядали цивільні та кримінальні справи шляхти. З 1804 р. Чернівецький окружний суд перетворено на Крайовий суд, який виконував функції суду I-ї та II-ї інстанцій. Після судової реформи 1784 р. Львівському шляхетському суду була підпорядкована Королівська табула (її інколи називали Галиць-

кою або Крайовою табулою)⁴². Табулярні та фіскальні справи Галичини й Буковини навіть після утворення шляхетських судів в інших містах залишилися у компетенції розгляду шляхетського суду у Львові.

До речі, після ліквідації австрійським урядом у 1783 р. земських та гродських судів у Східній і Західній Галичині декілька тисяч колишніх польських судових книг на підставі розпорядження Імператорсько-королівського трибуналу від 27 грудня 1783 р. було привезено до Львова і приєднано до справ табули. Документи розмістили у приміщенні бібліотеки Бернардинського монастиря, започаткувавши т.зв. Бернардинський архів – нині Центральний державний історичний архів України у місті Львові. На цій базі у 1784 р. організовано архів під назвою «*Caesareo-regium antiquorum actorum terrestrium et castrensiium Galiciensium tum corroborationis documentorum officium*» (Імператорсько-королівський уряд давніх галицьких гродських і земських актів і корроборації документів), а його регентом (*regens actorum antiquorum*) став Антоній Полетило, який перед тим завідував документами Крайової Табули. Імператорськими декретами від 16 грудня 1808 та 3 січня 1810 рр. архів було реорганізовано і підпорядковано Шляхетському суду у Львові як частину Крайової табули, директор якої був і директором архіву⁴³.

У 1787 р. в Галичині засновано окремі кримінальні суди у кожному з 19-ти циркулів (6 діяли окремо, а 13 функціонували при міських магістратах). Компетенцію шляхетських судів, відтак, було обмежено розглядом виключно цивільних справ галицької шляхти: надання шляхетства, спадкових справ, фінансово-майнових суперечок, успадкування майна, визнання права власності на землю, заборгованості, відшкодування завданих збитків, у т.ч. відшкодування шляхтичам втрат після скасування панщини⁴⁴.

Вищою інстанцією судового нагляду у Галичині і Буковині був Галицький сенат у складі Вищої судової палати (*Oberste Justizstelle*) у Відні⁴⁵. В умовах судової реформи 1784 р. Імператорсько-Королівський трибунал був реорганізований в Апеляційний суд, а з 1828 р. отримав назву Апеляційний і кримінальний вищий суд у Львові (*Appellations- und Criminal Obergericht zu Lemberg*)⁴⁶, що діяв як вища судова інстанція у Галичині. До його складу входили президент, віце-президент, судді, секретарі і протоколісти. Суд складався з президії, цивільного і кримінального сенатів.

Початок XIX ст. був неспокійним в історії Апеляційного суду, що пов'язано із низкою розслідувань зловживань його керівниками. Наприклад, 1808 р. провадилося розслідування справи президента суду, звинуваченого в аморальній поведінці⁴⁷. А у червні 1816 р. губернатор Галичини Франц фон Гауер (1815–1822) отримав директивний лист з Відня про необхідність проведення таємного розслідування в Апеляційному суді Львова. На основі цього листа було видано губернаторське розпорядження старшому комісару львівської поліції Шпачеку про проведення слідчих дій у суді⁴⁸.

У 1820 р. у Львові створено окремий Кримінальний суд, що привело до втрати львівським магістратом юрисдикції у карних справах. Відтак у ньому залишилося лише два сенати: цивільно-судовий і політичний. Із 1828 р. Кримінальний суд об'єднано з Апеляційним і такий суд існував аж до революції 1848–1849 рр. Цікаво, що 24 червня 1829 р. губернатор Королівства Галичини і Лодомерії одержав директиву Міністерства внутрішніх справ із дозволом «поліційним шляхом» збирати відомості про кандидатів на посади суддів⁴⁹.

У 1839 р. Апеляційний і Кримінальний вищий суд у Львові отримав розпорядження від Міністерства юстиції про припинення судочинства на латині і перехід на німецьку мову⁵⁰. Цьому крокові передували намагання польської шляхти через Становий комітет у Львові переконати імператора у «шкідливості» нововведення⁵¹. Підстави сподіватися на позитивне рішення були, адже у свій час латинську мову у судах уже планували замінити німецькою, але відклали на пізніше. Однак німецька мова поволі завоювала домінуючі позиції і без того – в Апеляційному та Кримінальному суді Львова резолюції писалися німецькою мовою, а не латиною чи польською. Мовне питання галицька шляхта знову порушила під час революції 1848–1849 рр., активно звертаючись до президента Франца Кронауга фон Кронвальда з проханням дозволити ведення судової документації двома мовами – німецькій і польській⁵².

Отже, з часу приєднання Галичини до складу монархії Габсбургів у 1772 р. австрійська влада неодноразово намагалася створити у краї вищу судову інстанцію, якою до 1855 р. – часу створення Вищого крайового суду у Львові – слугували Вищий губернаторський суд, Королівський (Імператорсько-Королівський) трибунал та Апеляційна рада, Апеляційний (Апеляційний і Кримінальний) вищий суд тощо. Значною мірою ця нестабільність була пов'язана із загальною ситуацією у правовій сфері держави – кодифікацією законодавства і реформами судочинства в Австрійській імперії.

¹ *Brawer A.* Galizien. Wie es an Österreich kam. Eine historisch-statistische studie über die inneren Verhältnisse des Landes in Jahre 1772 / Abraham Jacob Brawer. – Leipzig: G. Freutag, 1910. – S. 18.

² *Настасяк І.* Історико-правовий аналіз входження Галичини до складу Австрійської імперії / Ірина Настасяк // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Л. – 2003. – Вип. 38. – С. 87.

³ *Occupantur Regna Galliciae et Lodomeriae // Edicta et mandata universalia Regnis Galliciae et Lodomeriae. A die 11 Septembr. 1772 initae possessionis promulgata.* – Leopoli: Typis Viduae Josephae Piller, 1773. – S. 1–2.

⁴ *Instrukcja w sprawie przejścia władzy. Wyciąg z Instrukcji Nadwornej 1772 r.* // *Galicja od pierwszego rozbioru do Wiosny Ludów. 1772–1848* / Oprac. M. Tyrowicz. – Kraków-Wrocław: Wyd-wo Zakł. Ossolińskich, 1956. – S. 91–92.

⁵ *Brawer A.* Galizien. Wie es an Österreich kam. Eine historisch-statistische studie... – S. 12.

⁶ Центральний державний архів України у місті Львові (далі – ЦДА України у м. Львові), ф. 146 (Галицьке намісництво), оп. 1, спр. 39 (Лист губернатора Пергена імператриці Марії Терезії з приводу призначення його губернатором Галичини), арк. 1–2.

- ⁷ Козицький А. Австрійці // Енциклопедія Львова. Т. 1 / За ред. А. Козицького та І. Підкови. – Л.: Літопис, 2007. – С. 28.
- ⁸ Edicta et mandata universalis Regnis Galicie et Lodomeriae a die 11 Septembris initae possessionis promulgata; Continuatio edictorum et mandatorum. – Lemberg, 1797. – S. 93–95.
- ⁹ Кайндль Р. Ф. Історія Чернівців від найдавніших часів до сьогодення / Раймонд Фрідріх Кайндль / Пер. з нім. – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – С. 73.
- ¹⁰ Supprimuntur antique Officia // Edicta et mandata universalis Regnis Galicie et Lodomeriae. A die 11 Septembr. 1772 initae possessionis promulgata. – Leopoli: Typis Viduae Josephae Piller, 1773. – S. 5–6.
- ¹¹ Decernitur iustatio iudeorum // Edicta et mandata universalis Regnis Galicie et Lodomeriae. A die 11 Septembr. 1772 initae possessionis promulgata. – Leopoli: Typis Viduae Josephae Piller, 1773. – S. 16–17.
- ¹² Instrukcja w sprawie przejęcia władzy. Wyciąg z Instrukcji Nadwornej 1772 r. // Galicja od pierwszego rozbioru do Wiosny Ludów. 1772–1848 / Oprac. M. Tyrowicz. – Kraków-Wrocław: Wyd-wo Zakł. Ossolińskich, 1956. – S. 91.
- ¹³ Kublicki T. Źródła prawa hipotecznego na ziemiach polskich w okresie zaborów 1772–1918. *Cześć I*. Okres do połowy XIX wieku / Tomasz Kublicki // Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego. – 2007. – Nr. 10. – S. 188.
- ¹⁴ Wawel-Louis J. Początkowe sądownictwo austriackie w Galici (1772–1784) / Józef Wawel-Louis. – Lwów: Z drukarni Władysława Łozińskiego, 1897. – S. 6.
- ¹⁵ Падох Я. Суди й судовий процес старої України: нарис історії / Ярослав Падох. – Записки НТШ. – Том 209. Історико-філософська секція. Правнична комісія. – Ч. 5. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто-Львів: [б.в.], 1990. – С. 34.
- ¹⁶ Там само. – С. 105.
- ¹⁷ Wawel-Louis J. Początkowe sądownictwo austriackie w Galicyi (1772–1784)... – S. 6.
- ¹⁸ Ibid. – S. 24.
- ¹⁹ Statuitur supremum iudicium Gubernatoriale // Edicta et mandata universalis Regnis Galicie et Lodomeriae. A die 11 Septembr. 1772 initae possessionis promulgata. – Leopoli: Typis Viduae Josephae Piller, 1773. – S. 31–32.
- ²⁰ Wawel-Louis J. Вказана праця. – S. 25.
- ²¹ ЦДІА України у м. Львові, ф. 146, оп. 1, спр. 37 (Лист канцлеру Кауницю про впровадження в Галичині законодавства у сфері судочинства), арк. 2–3.
- ²² Wawel-Louis J. Вказана праця. – S. 26.
- ²³ Там само. – S. 27.
- ²⁴ Там само. – S. 58.
- ²⁵ ЦДІА України у м. Львові, ф. 52 (Магістрат Львова), оп. 1, спр. 92 (Копіарій судових рішень, скарг та ін. документів розглянутих Львівським апеляційним судом), арк. 1–17.
- ²⁶ ЦДІА України у м. Львові, ф. 575 (Становий комітет), оп. 1, спр. 26 (Т. 1) (Листування з Крайовою табулею про реєстрацію шляхетських гербів з доданим списком шляхтичів), арк. 1–7.
- ²⁷ De Luka I. Iustitcodex / Ignaz de Luka. – Wien: Schmidbauer, 1795. – S. 156 // Режим доступу: http://books.google.com.ua/books?id=KjxDAAAACAAJ&dq=Gerichts-Ordnung+1774+Galizien&hl=uk&source=gbs_navlinks_s [6.12.2014].
- ²⁸ Przegląd prawa i administracji. – Lwów. – 1896. – Nr. XXI. – S. 1080.
- ²⁹ Wawel-Louis J. Początkowe sądownictwo austriackie w Galicyi (1772–1784)... – S. 56.
- ³⁰ ЦДІА України у м. Львові, ф. 575, оп. 1, спр. 26 (Т. 1), арк. 10–12.
- ³¹ Almanach royal de Gallicie et de Lodomerie pour L'Année 1776. – Lepol: Chez Antonie Piller, 1776. – S. 77.
- ³² Wawel-Louis J. Вказана праця. – S. 62.
- ³³ Wawel-Louis J. Początkowe sądownictwo austriackie w Galicyi (1772–1784)... – S. 62.
- ³⁴ Almanach royal de Gallicie et de Lodomerie pour L'Année 1776. – Lepol: Chez Antonie Piller, 1776. – S. 77.
- ³⁵ Schematismus czyli imiona y nazwiska wszystkich dignitarzow y urzędnikow i c. k. a mości w Królestwach Galicyi y Lodmeryi zostających, tudzież czeskiej y austriackiej nadwornej kancelaryi oraz y naywyższego tribunału sądow nadwornych na rok 1780. – Lwów: U Antoniego Pillera, c.k. Gub. Typogr., 1780. – S. 18.
- ³⁶ Almanach royal de Gallicie et de Lodomerie pour L'Année 1776. – Lepol: Chez Antonie Piller, 1776. – S. 79.
- ³⁷ Schematismus für die Königreiche Galazien und Lodomerien 1789. Lemberg, 1789. [без стор.] // Режим доступу: http://www.mtg-malopolska.org.pl/images/skany/schematyzmy/schematismus_1789/schematismus_1789.djvu [30.11.2014].
- ³⁸ Schematismus für die Königreiche Galazien und Lodomerien 1789. Lemberg, 1789. [без стор.] // Режим доступу: http://www.mtg-malopolska.org.pl/images/skany/schematyzmy/schematismus_1789/schematismus_1789.djvu [30.11.2014].
- ³⁹ Wawel-Louis J. Początkowe sądownictwo austriackie w Galicyi (1772–1784)... – S. 144.
- ⁴⁰ Balzer O. Historia ustroju Austrii w zarysie / Oswald Balzer. – Lwów: Nakładem K. S. Jakubowskiego, 1908. – S. 370.
- ⁴¹ Till E. Wykład nauk ogólnych prawa prywatnego austriackiego / Ernest Till. – Lwów: Nakładem Księgarni Seyfartha i Czajkowskiego, 1892. – S. 19.
- ⁴² Едер П. До питання про передумови створення Вищого крайового суду у Львові в складі Австрії та Австро-Угорщини (1855–1918 рр.) / Павло Едер // Митна справа. – 2014. – № 3. – Ч. 2. – С. 38.
- ⁴³ Долиновський В. Бернардинський архів у Львові (1784–1933): формування архівних збірок та діяльність / Володимир Долиновський // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – 2010. – Вип. 5. – С. 266.
- ⁴⁴ ЦДІА України у м. Львові, ф. 149, оп. 1, спр. 829. арк. 2–14.
- ⁴⁵ Pamiętniki urzędników galicyjskich / Przygot. I. Homola, B. Łopuszański. – Kraków: Wyd-wo Literackie, 1978. – S. 9.
- ⁴⁶ Schematismus des Königreiches Galizien und Lodomerien Für das Jahr 1828. – Lemberg: Peter Piller, 1828. – S. 105.
- ⁴⁷ ЦДІА України у м. Львові, ф. 146, оп. 1, спр. 2142 (Листування з начальником придворної поліції про розслідування справи президента Львівського апеляційного суду), арк. 1–6.
- ⁴⁸ ЦДІА України у м. Львові, ф. 146, оп. 6, спр. 26 (Про встановлення таємного розслідування у Львівському апеляційному суді), арк. 439–440.
- ⁴⁹ ЦДІА України у м. Львові, ф. 146, оп. 6, спр. 147 (Про спосіб збирання відомостей на кандидатів на заміщення посад в судочинстві і адвокатури), арк. 1–14.
- ⁵⁰ ЦДІА України у м. Львові, ф. 146, оп. 5, спр. 1305 (Переписка з Верховним Президентом юстиції, Верховним канцлером), арк. 1–19.

⁵¹ Łozinski B. Galicyjski sejm stanowy (1817–1845) / Bronisław Łozinski. – Lwów: Nakł. księgarni H. Altenberga, 1905. – S. 107.

⁵² ЦДІА України у м. Львові, ф. 146, оп. 7, спр. 2825 (Переписка з Президентом Львівського апеляційного суду), арк. 1–4.

Резюме

Едер П. Т. Особливості створення Вишого крайового суду у Львові у складі Австрії та Австро-Угорщини (1855–1918 рр.).

У статті проаналізовано соціально-політичні й правові передумови утворення Вишого крайового суду у Львові у складі Австрії та Австро-Угорщини. Показано особливості організації і діяльності судових органів у перші роки утвердження австрійської влади в Галичині. Значну увагу зосереджено на характеристиці діяльності шляхетського суду, Вишого губернаторського суду у Львові, апеляційного суду у Львові, а також утворення у 1855 р. Вишого крайового суду як суду апеляційної інстанції.

Ключові слова: суд, судочинство, коронний край, судові органи.

Резюме

Эдер П. Т. Особенности создания Высшего краевого суда во Львове в составе Австрии и Австро-Венгрии (1855–1918 гг.).

В статье проанализированы социально-политические и правовые предпосылки образования Высшего краевого суда во Львове в составе Австрии и Австро-Венгрии. Показаны особенности организации и деятельности судебных органов в первые годы утверждения австрийских властей в Галиции. Значительное внимание уделяется характеристике деятельности благородного суда, Высшего губернаторского суда во Львове, апелляционного суда во Львове, а также образование в 1855 Высшего краевого суда как суда апелляционной инстанции.

Ключевые слова: суд, судопроизводство, коронный край, судебные органы.

Summary

Eder P. Features of the establishment of the Higher Regional Court in Lviv as part of Austria and Austria-Hungary (1855–1918).

The article analyzes the socio-political and legal conditions of education Higher Regional Court in Lviv consisting of Austria and Austria-Hungary. The features of organization and operation of the judiciary in the early years of establishment of the Austrian authorities in Galicia. Special attention is focused on the characteristics of the noble court, the Supreme Court of the Governor in Lviv, the Court of Appeal in Lviv and formation in 1855 of the Higher Regional Court as a court of appeal.

Key words: court proceedings crown region judiciary.

Отримано 14.10.2014

УДК 340.12

Я. М. ДУПАЙ

Ярина Миколаївна Дупай, аспірантка Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТЕМПОРАЛЬНОЇ ДІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

На сучасному етапі розвитку української державності, проблема удосконалення законодавчого процесу стоїть достатньо гостро. У контексті даної проблематики все більшої актуальності набувають питання правового забезпечення реалізації гарантій, закріплених у ст. 57 Конституції України, а саме гарантій щодо права громадян знати свої права та обов'язки. За змістом даної статті, умовою чинності законів є доведення їх та інших нормативно-правових актів, які визначають права та обов'язки громадян, до відома населення у порядку, встановленому законодавством; а порушення встановленої Конституцією процедури ухвалення та набрання чинності законом, відповідно до ст. 152 Конституції України, є підставою для визнання закону за рішенням Конституційного Суду України (далі – КСУ) неконституційним, внаслідок чого закон та окремі його положення, визнані неконституційними втрачають чинність з дня ухвалення рішення КСУ¹.

Актуальність даної статті зумовлена необхідністю наукового осмислення питання чинності нормативно-правових актів, що є визначальним фактором, якому підпорядковується законодавчий процес, адже саме втратою чинності загрожує порушення встановленої Конституцією процедури розгляду, ухвалення або набрання чинності законом України, про що чітко зазначено в ст. 152 Конституції України.

Сучасна законодавча практика визначення моменту набрання чинності нормативно-правовим актом та введенням його в дію є неоднозначною, що іноді призводить до порушення гарантій, передбачених ст. 57 Конституції України.

Підвищення якості та ефективності нормативно-правових актів нерозривно пов'язується із вдосконаленням їх юридичної природи, і зокрема такої властивості, як темпоральна (часова) дія.